

# Ana Muhalefetin Karar Ufkunun İşgali

Bir İktidar Paradigması Çalışması:  
Baykal-Kılıçdaroğlu Eşiği, “İkna Edildiği” Formülü ve CHP  
Seçmeninin İkincil Temsil Etkisi

Hakkı Tan

ORCID: 0009-0008-8582-3132

*Çalışmanın odağı: Fail isnadı değil, süreçsel mekanizma çözümlemesi.  
Araştırma sorusu “kim yaptı?” değil; “kime, ne, hangi araçlarla, hangi süreçte  
ve hangi argümanlarla yapıldı?” sorusudur.*

Bu metin, 2008 tarihli Silk Road Paper'daki Baykal-Kılıçdaroğlu-CHP senaryosunu ve 2010 Baykal kaset kumpası sonrası medya-politik dönüşümü, Hakkı Tan'ın Gerçeklik Paradigması üzerinden okuyan bir makale taslağıdır.

## Özet

Bu makale, 2008 tarihli Prospects for a 'Torn' Turkey: A Secular and Unitary Future? başlıklı Silk Road Paper'da kurulan Baykal-Kılıçdaroğlu-CHP senaryosunu, 2010 Baykal kaset kumpası sonrası gazete başlıkları ve Hakkı Tan'ın Gerçeklik Paradigması üzerinden inceler. Çalışma, Silk Road raporunun kaset operasyonuna neden olduğunu, operasyonu yönettiğini veya fail gruplarca doğrudan referans alındığını iddia etmez. Araştırma nesnesi "kim yaptı?" sorusu değil; "kime/kimlere, ne/neler, hangi araçlarla, hangi süreçte ve hangi argümanlarla yapıldı?" sorusudur. Bu nedenle çalışma bir fail isnadı veya adli soruşturma değil, ontopolitik bir süreç ve mekanizma analizidir.

Makale, rapordaki "Deniz Baykal'ın sonunda CHP liderliğinden ayrılmaya ikna edildiği" formülünü, Tan'ın "ortamın düzenlenmesi" ve "altyapısal dayatma" kavramlarıyla birlikte okur. Buradaki "ikna", yalnızca psikolojik razı etme değil, karar alanının önceden kurulması, seçeneklerin daraltılması ve istifanın "makul çıkış" hâline getirildiği bir ortam üretimi olarak yorumlanır. Baykal vakası "sert onoptik eşik"; CHP seçmeni üzerindeki süreç ise doğrudan Onopticon değil, bu eşğin ana muhalefet alanında ürettiği "ikincil temsil etkisi" olarak kavramsallaştırılır.

Bu çalışma bir İktidar Paradigması çalışmasıdır. Burada "iktidar" kavramı, dar anlamda "iktidar partisi"ni ifade etmez. İktidar, gerçeklik alanını kuran, karar ufkunu düzenleyen, ortamı yapılandıran ve özneyi işlenebilir hâle getiren teknik, kurumsal, medya-politik ve söylemsel kapasite olarak ele alınır. Buna karşılık "muhalefet" kavramı makalenin tarihsel bağlamında çoğunlukla somut muhalefet partisini, özellikle de 2002-2010 döneminde ana muhalefet konumundaki CHP'yi ifade eder.

Anahtar kelimeler: Deniz Baykal, Kemal Kılıçdaroğlu, CHP, ana muhalefet, iktidar paradigması, Onopticon, Homovictimus, karar ufkı, ikna, ortam yapılandırması, altyapısal dayatma, zorunlu dahil etme, temsil alanı.

## İçindekiler

1. Giriş: Fail değil, işlem biçimi
  2. Kavram notu: Makalede kullanılan temel kavramlar
  3. Kuramsal çerçeve: Onopticon, Homovictimus ve karar ufkı
  4. "İkna edildiği" formülü
  5. Silk Road Paper: Operasyon belgesi değil, tercih ufkı örneği
  6. Kime, kimlere; ne, neler; nasıl yapıldı?
  7. Hangi araçlarla yapıldı?
  8. Hangi süreçte yapıldı?
  9. Hangi argümanlarla yapıldı?
  10. Gazete başlıkları
  11. Kılıçdaroğlu'nun adaylığı
  12. Kurultay
  13. CHP seçmeni
  14. Ana muhalefetin temsil ağırlığı
  15. Normal siyasal rekabet ile onoptik ortam yapılandırması
  16. Rapor, medya başlıkları ve söylemsel süreklilik
  17. Alternatif açıklamalar
  18. Sonuç
- Kaynakça

## 1. Giriş: Fail değil, işlem biçimi

Deniz Baykal'ın 10 Mayıs 2010'da CHP Genel Başkanlığı'ndan istifası, Türkiye siyasi tarihinde çoğu zaman "kaset skandalı", "komplo", "liderlik değişimi" veya "Kılıçdaroğlu'nun yükselişi" başlıkları altında anlatıldı. Bu anlatıların her biri olgunun bir yönünü yakalar; fakat hiçbir olayın bütün siyasal ağırlığını taşımaz. Çünkü Baykal yalnızca herhangi bir parti lideri değildi. 2002'den 2010'a kadar AKP hükümetleri karşısında Türkiye'nin ana muhalefet partisinin lideriydi. Bu nedenle Baykal'ın tasfiyesi, yalnızca bir kişinin özel hayatına saldırı değil, ana muhalefetin temsil altyapısında meydana gelen bir kırılmadır.

Bu çalışmanın temel sorusu şudur: Kime, kimlere; ne, neler; hangi araçlarla, hangi süreçte ve hangi argümanlarla yapıldı?

Bu soru, ceza hukuku anlamında fail aramaz. "Kaseti kim kurdu?", "kim emretti?", "kim finanse etti?" soruları savcı ve yargıcın alanına girer. Bu makale ise başka bir düzeyde çalışır: Baykal'ın karar alanının nasıl daraltıldığını, CHP'nin liderlik boşluğunun nasıl kurulduğunu, Kılıçdaroğlu'nun yükselişinin hangi medya ve temsil diliyle normalleştirildiğini, CHP seçmeninin hangi yeni karar ufku içinde tercihe çağrıldığını inceler.

Bu makale bir İktidar Paradigması çalışmasıdır. Burada "iktidar" kavramı, dar anlamda "iktidar partisi"ni veya belirli bir hükümet aktörünü ifade etmez. İktidar, gerçeklik alanını kuran, karar ufkunu düzenleyen, ortamı yapılandıran ve özneyi işlenebilir hâle getiren teknik, kurumsal, medya-politik ve söylemsel kapasite olarak ele alınır. Buna karşılık "muhalefet" kavramı makalenin tarihsel bağlamında çoğunlukla somut muhalefet partisini, özellikle de ana muhalefet konumundaki CHP'yi ifade eder. Bu nedenle çalışma, dar anlamda parti rekabeti değil, iktidar paradigmasının ana muhalefet partisinden temsil ve karar alanını nasıl yeniden yapılandığına inceler.

Bu ayrım, Hakkı Tan'ın Gerçeklik Paradigması açısından kurucudur. Tan'ın Onopticon kavramı, yalnızca gözetleme veya doğrudan karar verme mekanizmasını değil, öznenin görüneceği, tanınacağı, işlenebilir hâle geleceği ve karara bağlanacağı alanın önceden teknik, çevresel ve kurumsal olarak yapılandırılmasını inceler (Tan, 2026).

Bu nedenle Baykal vakasında araştırılması gereken yalnızca "kim yaptı?" değildir. Daha temel soru şudur: Baykal'ın istifa edebileceği gerçeklik alanı nasıl üretildi?

## 2. Kavram notu: Makalede kullanılan temel kavramlar

| Kavram                    | Kısa açıklama                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|---------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Onopticon                 | Hakkı Tan'ın kavramıdır. Panopticon'dan farklı olarak yalnızca öznenin izlenmesini değil, öznenin karar vereceği, görüneceği, tanınacağı ve itiraz edeceği gerçeklik alanının önceden teknik, kurumsal ve çevresel olarak kurulmasını ifade eder. Panopticon görür; Onopticon, görmenin ve kararın gerçekleşeceği alanı kurar. |
| Homovictimus              | Onopticon rejimi altında ortaya çıkan özne tipidir. Tamamen dışlanan değil; sisteme zorunlu olarak dahil edilen, fakat bu dahil ediliş sırasında ajansı, itiraz kapasitesi ve karar alanı daraltılan insandır.                                                                                                                 |
| Ontopolitik               | Siyasetin yalnızca kurumlar, partiler veya kararlar düzeyinde değil, gerçekliğin nasıl kurulduğu düzeyinde işlediğini anlatır. "Kim yönetiyor?" sorusundan önce, "hangi gerçeklik alanı içinde yönetme, itiraz etme ve karar verme mümkün oluyor?" sorusunu sorar.                                                             |
| İktidar                   | Bu makalede dar anlamda "iktidar partisi" değildir. İktidar, gerçeklik alanını kurma, seçenekleri düzenleme, karar ufku daraltma, ortamı yapılandırma ve özneyi işlenebilir hâle getirme kapasitesidir.                                                                                                                        |
| Muhalefet                 | Makalede çoğu yerde soyut karşı çıkış hâli değil, somut muhalefet partisi anlamına gelir. Özellikle 2002-2010 döneminde ana muhalefet konumundaki CHP kastedilir.                                                                                                                                                              |
| Karar ufku                | Bir öznenin karar verirken önünde bulduğu seçenekler, riskler, baskılar, meşru ve gayrimeşru görünen yollar bütünüdür.                                                                                                                                                                                                         |
| Altyapısal dayatma        | Kararın, rızanın veya itirazın gerçekleştiği teknik ve kurumsal zeminin öznenin rızasından önce kurulmasıdır.                                                                                                                                                                                                                  |
| Ortamın düzenlenmesi      | Bir kişinin "özgür karar veriyor" gibi görünmesini sağlayan fakat karar seçeneklerini önceden daraltan siyasal, medyatik, kurumsal ve psikolojik çevrenin kurulmasıdır.                                                                                                                                                        |
| Zorunlu dahil etme        | Öznenin dışarı atılması değil, rızası dışında bir sürecin içine işlenebilir biçimde sokulmasıdır.                                                                                                                                                                                                                              |
| Sert onoptik eşik         | Rıza dışı teknik, kurumsal veya mahremiyet ihlaliyle normal siyasal rekabet alanının kırıldığı andır.                                                                                                                                                                                                                          |
| İkincil temsil etkisi     | Doğrudan teknik müdahalenin hedefi olmayan kolektif öznelerin, bu müdahale sonrasında yeniden kurulmuş temsil alanında karar vermeye devam etmeleridir.                                                                                                                                                                        |
| Hegemonya                 | Bir siyasal veya kültürel düzenin kendisini zorla değil, "normal", "makul", "kaçınılmaz" veya "ortak çıkar" gibi göstererek kabul ettirmesidir.                                                                                                                                                                                |
| Sembolik iktidar          | Bourdieu'nün kavramıdır. Doğrudan zor kullanmadan, isimlendirme, sınıflandırma, etiketleme ve meşrulaştırma yoluyla gerçekliği kurma gücünü anlatır.                                                                                                                                                                           |
| Policy paper / Think tank | Policy paper, karar vericilere yönelik politika analizi metnidir. Think tank ise bu tür metinler üreten araştırma-politika kuruluşudur.                                                                                                                                                                                        |
| Transatlantik             | ABD-Avrupa eksenli siyasal, akademik, güvenlik ve dış politika ağlarını ifade eder.                                                                                                                                                                                                                                            |

| Kavram                                   | Kısa açıklama                                                                                                                                                              |
|------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Avrupa tipi sosyal demokrat merkez parti | Raporun CHP için öngördüğü siyasal formdur. Sosyal adalet, demokratikleşme, Avrupa kurumlarıyla uyum ve merkez siyasete açılma iddiasını birleştiren parti tipini anlatır. |

### 3. Kuramsal çerçeve: Onopticon, Homovictimus ve karar ufku

Hakkı Tan'ın Gerçeklik Paradigması, çağdaş iktidarı yalnızca gözetleme, disiplin, kontrol, propaganda veya doğrudan karar üzerinden okumaz. Tan'a göre belirleyici dönüşüm daha önceki düzeydedir: öznenin karşılaşacağı gerçeklik alanının teknik, çevresel ve kurumsal olarak önceden işlenmesi. Onopticon, öznenin görünür, tanınabilir, referanslanabilir, işlenebilir ve karara bağlanabilir hâle geldiği alanın önceden yapılandırılmasıdır. Homovictimus ise dışlanan değil; tersine zorunlu biçimde sisteme dahil edilen, işlenebilir kılınan ve ajansı bozulduğu hâlde sorumlu tutulmaya devam eden öznedir (Tan, 2026).

Tan'ın metninde iki kavram özellikle belirleyicidir: altyapısal/çevresel dayatma ve zorunlu dahil etme. Altyapısal dayatma, öznenin anlamlı rıza, ret veya itirazından önce çevrenin, cihazların, kurumların ve geçitlerin onu işlenebilir hâle getirecek biçimde düzenlenmesidir. Zorunlu dahil etme ise öznenin dışarı atılması değil, yalnızca sistemin işleyebileceği formda içeri alınmasıdır.

Baykal vakası bu çerçevede güçlü bir test alanıdır. Çünkü burada kişinin dışlanması değil, tersine rıza dışı biçimde siyasal sürece dahil edilmesi söz konusudur. Baykal'ın mahremiyeti, bedeni, odası, itibarı ve liderlik pozisyonu işlenebilir siyasal veriye dönüştürülür. Sonra bu veri, istifa kararı üretmeye zorlayan bir karar alanı kurar.

Bu makale Onopticon kavramını sınırsız genişletmez. Üç düzey ayrımı yapar. Birinci düzey normal siyasal rekabettir. Partiler yarışır, liderler değişir, medya tartışır, seçmen ikna olur. Bu tek başına onoptik değildir. İkinci düzey hegemonik temsil yapılandırmasıdır. Bazı seçenekler "makul", bazıları "eski", "ulusalcı", "marjinal" veya "kazanamaz" diye kodlanır. Üçüncü düzey ise onoptik siyasal eşiktir. Burada öncesinde rıza dışı teknik veya kurumsal bir kırılma vardır; kişi veya kurum işlenebilir forma sokulur; itiraz sonuçtan sonra gelir; ardından yeni düzen normal demokratik rekabet gibi sunulur. Baykal vakası bu üçüncü düzeydedir.

### 4. "İkna edildiği" formülü: Psikolojik razı etme değil, karar ortamının kurulması

Silk Road Paper'ın Baykal-Kılıçdaroğlu pasajı bu makalenin kavramsal merkezidir. Raporun "Scenario Two: Democratic Reconciliation" bölümünde şu zincir kurulur: AKP'nin yıpranması, sekülerlerin özgüven kazanması, 2007'deki sivil laikliğin siyasete kanalize edilmesi, Deniz Baykal'ın sonunda CHP liderliğinden ayrılmaya ikna edildiği durumda Kemal Kılıçdaroğlu'nun onun yerine geçmesi ve CHP'nin modern, Avrupa tarzı sosyal demokrat merkez parti olarak yeniden ortaya çıkması. Rapor ayrıca bu dönüşümün Avrupa partileri, AB kurumları ve Avrupa sivil toplum çevrelerinin desteğine çok şey borçlu olacağını söyler (Cornell ve Karaveli, 2008, s. 72-73).

Buradaki "ikna edildiği" vurgusu kritik önemdedir. Çünkü ifade, Baykal'ın olağan bir parti içi rekabet sonucu veya kendi doğal tercihiyle ayrılacağını söylemez. "İkna edildiği" formülü, pasif bir eşik cümlesidir. Kimin ikna ettiği, hangi araçlarla ikna ettiği, hangi ortamın kurulduğu, hangi basıncın çalıştığı söylenmez. Mekanizma boş bırakılır; sonuç normalleştirilir.

Bu makale tam bu boşluğu inceler.

“İkna edildiği” ifadesi, Tan’ın “ortamın düzenlenmesi” ve “altyapısal dayatma” kavramlarıyla birlikte okunduğunda, yalnızca bir kişinin konuşularak razı edildiğini anlatmaz. Daha sert anlam şudur: kişinin karar vereceği ortam öyle düzenlenir ki, belirli bir karar kendi iradesinin sonucuymuş gibi görünür, fakat seçenek alanı önceden daraltılmıştır.

- Ortamın düzenlenmesi: Baykal’ın kalması, direnmesi veya geri dönmesi olağan seçenekler olmaktan çıkarılır; istifa siyasal olarak en makul çıkış hâline getirilir.
- Altyapısal dayatma: Bu ortam yalnızca söylemle değil, teknik mahremiyet ihlali, görüntünün dolaşıma sokulması, medya basıncı, parti içi kriz ve kurultay takvimi gibi araçlarla kurulur.
- Zorunlu dahil etme: Baykal’ın özel alanı, kendi rızası olmadan siyasal süreç içine dahil edilir.
- İkna edilmiş karar görünümü: Sonuçta Baykal “istifa etti” denir; fakat istifanın mümkün olduğu gerçeklik alanı önceden üretilmiştir.

Bu nedenle “ikna edildiği” ifadesi, bu makalede masum bir siyasal geçiş kelimesi olarak değil, karar ufkunun işgali için sterilize edilmiş bir formül olarak ele alınır.

Bu noktada “ikna edildiği” ifadesi sıradan bir rıza üretimi olarak değil, karar ortamının önceden düzenlenmesi olarak okunur. İkna, kişinin içsel kanaatini değiştirmekten çok, seçenek alanının daraltılması ve belirli bir kararın tek makul çıkış hâline getirilmesidir. Baykal vakasında bu, Tan’ın altyapısal dayatma ve ortam yapılandırması kavramlarıyla kesişir: mahremiyetin teknik biçimde ele geçirilmesi, medya dolaşımına sokulması, parti içi krizin yoğunlaşması ve istifanın normal siyasal sonuç gibi görünmesi aynı mekanizmanın parçalarıdır.

## 5. Silk Road Paper: Operasyon belgesi değil, tercih ufkü örneği

2008 tarihli Prospects for a ‘Torn’ Turkey raporu, Svante E. Cornell ve Halil Magnus Karaveli tarafından yazılmış, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program tarafından yayımlanmış bir Silk Road Paper’dır. Rapor kendisini Washington ve Stockholm merkezli, Johns Hopkins SAIS ve Stockholm’deki Institute for Security and Development Policy ile bağlantılı transatlantik araştırma-politika merkezi içinde konumlandırır; araştırmanın Swedish Military Headquarters finansmanı ile mümkün olduğu da metinde açıkça belirtilir (Cornell ve Karaveli, 2008).

Bu raporun önemi, “kaset operasyonunu yaptı” gibi kanıtlanamaz bir iddiada değildir. Önemi, Baykal sonrası CHP için makbul siyasal formu açık biçimde belgelemesindedir. Rapor Baykal’ı aşılması gereken düğüm, Kılıçdaroğlu’nu taşıyıcı figür, sivil laikliği kanallize edilecek toplumsal enerji, Avrupa tipi sosyal demokrasiyi ise makbul muhalefet formu olarak kurar.

Bu nedenle rapor, bu makalede ceza hukuku anlamında delil olarak değil, dönemin siyasal tercih ufkunun metinsel örneği olarak okunur. Raporun kaç karar verici tarafından okunduğu, hangi çevrelerde etkili olduğu veya 2010 olaylarına doğrudan bağlanıp bağlanamayacağı bu çalışmanın iddia alanı değildir. Bu makale raporu, Baykal sonrası CHP için kurulmuş söylemsel ufkun erken ve açık bir örneği olarak ele alır.

## 6. Kime, kimlere; ne, neler; nasıl yapıldı?

### 6.1 Deniz Baykal’a yapılan

Baykal’a yapılan şey, klasik anlamda yalnızca “itibar suikastı” değildir. Daha kesin ifade şudur: Baykal’ın mahremiyeti siyasal karar alanına zorla dahil edilmiştir.

Baykal'a özel alanının siyasal alana taşınması, mahremiyetinin liderlik pozisyonunu kırarak bir siyasal malzemeye dönüştürülmesi, karar ufkunun daraltılması ve istifanın "tek makul çıkış" gibi kurulması yapılmıştır.

Süreç şu şekilde işler: teknik mahremiyet ihlali; görüntünün dolaşıma sokulması; medya ve kamuoyu baskısı; parti içi kriz; istifa.

Buradaki onoptik işlem şudur: Baykal'ın odası, bedeni, itibarı ve liderliği rızası dışında işlenebilir siyasal veriye çevrilmiştir.

Baykal, 10 Mayıs 2010'daki istifa açıklamasında görüntülerle ilgili "komplo" ifadesini kullanmış, hedefin yalnızca kendisi değil CHP olduğunu söylemiştir. Bianet'in haberine göre Baykal, görüntülerin yayımlanmasıyla ilgili bunun "kaset olayı" değil komplo olduğunu, hedefin de kendisiyle sınırlı kalmadığını söylemiştir (Bianet, 2010a). VOA Türkçe de Baykal'ın komplonun "meskene tecavüz ve teknoloji yoluyla" yapıldığını söylediğini ve "iktidar gücü ve olanakları" vurgusu yaptığını aktarmıştır (VOA Türkçe, 2010).

## 6.2 CHP'ye yapılan

CHP'ye yapılan şey, yalnızca lider değişimi değildir. Ana muhalefetin temsil zemini kırılmış ve yeniden kurulmuştur.

Parti önce "Baykal sonrası boşluk" içine sokulmuştur. Bu boşluk daha sonra "yenilenme", "gençleşme", "yeni lider", "yeni CHP", "Avrupa tipi sosyal demokrasi", "merkezileşme" gibi argümanlarla doldurulmuştur.

Önce liderlik zemini krizleştirilir. Sonra yeni liderlik ihtiyacı zorunluluk gibi kurulur. Kılıçdaroğlu'nun adaylığı bağlamında kullanılan "partinin adaysız ve eli kolu bağlı kalamayacağı" yönündeki gerekçe, liderlik boşluğunun nasıl bir zorunluluk diliyle kurulduğunu gösterir (Bianet, 2010c).

Buradaki işlem şudur: CHP'nin iç liderlik meselesi, ana muhalefetin siyasal yönünün yeniden kodlanmasına çevrilmiştir.

## 6.3 CHP seçmenine yapılan

CHP seçmenine Baykal'a yapılanla aynı şey yapılmamıştır. Seçmenin odasına kamera konmamış, seçmen doğrudan teknik saldırının hedefi olmamıştır. Fakat seçmenin karar vereceği temsil alanı değişmiştir.

CHP seçmeni ve CHP etrafındaki geniş sosyoloji - sekülerler, Cumhuriyetçiler, Aleviler, kentli orta sınıflar, kadınlar, memurlar, emekliler, sosyal demokratlar, ulusalcılar, sol-liberaller ve anti-AKP seçmen kümeleri - yeni bir ana muhalefet ufku içine çağırılmıştır. Bu ufukta Baykal eski/tıkanmış dönem, Kılıçdaroğlu umut/yolsuzluk karşıtı/yeni lider, CHP ise yenilenmesi gereken merkez parti olarak kodlanmıştır.

Bu seçmeni aptal veya iradesiz saymak değildir. Tam tersine, seçmen gerçek tercih yapmıştır. Fakat tercih ettiği alan, Baykal'a yönelik sert müdahaleden sonra yeniden kurulmuştur.

Buradaki işlem şudur: CHP seçmeninin iradesi ortadan kaldırılmamış; iradenin işleyeceği siyasal temsil alanı yeniden düzenlenmiştir.

## 6.4 Kamuoyuna yapılan

Kamuoyuna yapılan şey, olayın anlamının hızla değiştirilmesidir.

Olay, "mahremiyet ihlali / siyasal suç / ana muhalefete operasyon" ekseninden hızla "CHP'de kriz / Kılıçdaroğlu aday / yeni dönem / Gandhi / hedef yüzde 40" eksenine taşınmıştır. Bianet'in 18 Mayıs

2010 tarihli gazete derlemesi, Kılıçdaroğlu'nun adaylığının gazetelerde çoğunlukla manşetten görüldüğünü ve başlıkların kriz, bölünme, yüzde 40 hedefi, "Gandi" imgesi ve yeni liderlik eksenlerine dağıldığını göstermektedir (Bianet, 2010b).

"Gandi" ifadesi, 2010 medya söyleminde Kılıçdaroğlu'nun sade, mütevazı, yolsuzluk karşıtı ve halkçı lider imajını kurmak için kullanılan popüler bir benzetmeydi. Bu çalışmada tarihsel Gandhi karşılaştırmasının doğruluğu değil, bu imgenin medya-politik işlevi dikkate alınmaktadır.

Kamuoyunun önüne şu sıralama konmuştur: kaset çıktı; Baykal istifa etti; CHP karıştı; Kılıçdaroğlu aday oldu; yeni dönem başladı. Bu sıralama teknik olarak doğru görünür. Fakat asıl işlem, ilk adımdaki gayrimeşru mahremiyet ihlalinin sonraki adımlarda "normal siyasal değişim" hikâyesine dönüştürülmesidir.

## 6.5 Kılıçdaroğlu'na yapılan

Kılıçdaroğlu'na doğrudan "operasyon yapıldı" demek doğru değildir. Daha dikkatli formül şudur: Kılıçdaroğlu, oluşan boşluğun taşıyıcı figürü olarak konumlandırılmıştır.

Kılıçdaroğlu'nun kamuoyundaki yolsuzluk karşıtı, temiz siyasetçi, mütevazı lider, "Gandi" ve "yeni CHP" figürü, Baykal sonrası boşluğun doldurulmasında merkezî rol üstlenmiştir. Raporun 2008'de Kılıçdaroğlu'nu AKP çevrelerindeki yolsuzlukları açığa çıkarmasıyla dikkat çeken figür olarak kodlaması da bu temsil alanının erken bir örneğidir (Cornell ve Karaveli, 2008, s. 72-73).

Buradaki işlem şudur: Kılıçdaroğlu fail olarak değil, yeniden kurulan ana muhalefet ufkunun taşıyıcı figürü olarak analiz edilir.

## 7. Hangi araçlarla yapıldı?

Bu vaka beş araç kümesi üzerinden işler.

Birincisi teknik araçlardır: gizli kayıt, mahremiyetin ele geçirilmesi, dijital dolaşıma sokma. TRT Haber ve Anadolu Ajansı'nın aktardığına göre, eski CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ile bazı eski MHP'li yöneticilerin özel hayatlarına ilişkin görüntülerin yayımlanmasıyla ilgili davada bazı sanıklar konut dokunulmazlığı, kişisel verilerin hukuka aykırı ele geçirilmesi ve özel hayatın gizliliğini ihlal gibi suçlardan cezalandırılmıştır. AA haberinde Yener Dönmez'in 21 yıl hapis cezası aldığı aktarılmış; karar haberleri olayın basit bir magazin skandalı değil, yargı konusu olmuş teknik ve kriminal mahremiyet ihlali bağlamında ele alındığını göstermiştir (TRT Haber, 2022; Anadolu Ajansı, 2022).

İkincisi medya araçlarıdır: manşetler, haber dili, canlı yayınlar, köşe yazıları, liderlik hikâyesi. Medya, olayın mahremiyet ihlali boyutunu tamamen yok etmemiştir; fakat çok hızlı biçimde "CHP'de kriz" ve "Kılıçdaroğlu ile yeni dönem" çerçevesine geçmiştir (Bianet, 2010b).

Üçüncüsü parti içi araçlardır: adaylık, kurultay, delegasyon, "Baykal'la yollar ayrıldı" dili. Bianet'in "CHP'de Yollar Ayrıldı" haberinde Önder Sav'ın Baykal'la siyaseten yolların ayrıldığını söylediği, Kılıçdaroğlu'nun adaylığının partilileri rahatlattığı ve yeni dönemde gençleşme/demokratikleşme vurgularının yapıldığı aktarılmıştır (Bianet, 2010d).

Dördüncüsü söylemsel araçlardır: yenilenme, umut, gençleşme, demokratikleşme, yeni CHP, Avrupa tipi sosyal demokrasi, hedef yüzde 40, Gandi imgesi. Bu söylemler, liderlik boşluğunu yalnızca kriz olarak değil, yeniden kuruluş fırsatı olarak kodlamıştır. "Hedefim yüzde 40" ve "Hedefimiz yüzde 40" başlıkları, Bianet'in 18 Mayıs 2010 tarihli gazete manşetleri derlemesinden alınmıştır (Bianet, 2010b).

Beşincisi kurumsal araçlardır: ana muhalefet boşluğu, liderlik krizi, olağan kurultay momenti, delegasyonun yeni lider etrafında toplanması. 22 Mayıs 2010'da Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel

Başkanı seçilmesi, Baykal sonrası liderlik boşluğunun kurumsal olarak doldurulduğu aşamadır.

## 8. Hangi süreçte yapıldı?

### 8.1 Teknik kırılma

Mahremiyet siyasal alana zorla sokulur. Baykal'ın özel alanı artık özel alan olarak kalmaz; siyasal dolaşıma sokulmuş işlenebilir bir veri alanına dönüşür. Bu, Tan'ın "zorunlu dahil etme" kavramının siyasal düzeyde çıplak biçimidir.

### 8.2 Kriz üretimi

Baykal'ın liderliği sürdürülemez bir kriz alanına yerleştirilir. Baykal'ın kalması, direnmesi veya geri dönmesi biçimsel olarak mümkündür; fakat siyasal ortam istifayı en makul çıkış hâline getirir. Burada "ikna" psikolojik değil, ortam üretimidir.

### 8.3 Temsil boşluğu

CHP "lidersiz", "karışmış", "ikiye bölünmüş", "eli kolu bağlı" parti olarak kodlanır. Bu aşamada kriz yalnızca Baykal'ın krizi değildir; CHP'nin ve ana muhalefetin krizidir. Bianet'in aktardığı değerlendirmelerde CHP'nin kurultay öncesinde varoluşsal bir karar aşamasında olduğu yorumu yapılmıştır (Bianet, 2010e).

### 8.4 Yeniden doldurma

Kılıçdaroğlu figürüyle boşluk doldurulur; yeni CHP anlatısı kurulur. "Gandi", yüzde 40 hedefi, parti gençleşmesi, tüzük demokratikleşmesi, "Baykal devri bitti, Kılıçdaroğlu dönemi başladı" gibi başlıklar bu yeniden doldurma sürecinin medya-politik dilini oluşturur.

## 9. Hangi argümanlarla yapıldı?

Bu süreçte kullanılan argümanlar birbirini tamamlar.

- Ahlaki/siyasal kriz argümanı: Baykal artık devam edemez.
- Parti zorunluluğu argümanı: CHP adaysız kalamaz, eli kolu bağlı olamaz.
- Yenilenme argümanı: Baykal dönemi bitmiş, yeni dönem başlamalıdır.
- Temiz siyaset argümanı: Kılıçdaroğlu yolsuzluklarla mücadele eden figürdür.
- Kazanabilirlik argümanı: Hedef yüzde 40, yeni rüzgâr, umut.
- Normalleşme argümanı: Bu bir operasyon sonrası kırılma değil, demokratik liderlik değişimidir.
- Avrupa tipi sosyal demokrasi argümanı: CHP modern, merkezî, sosyal demokrat hatta dönmelidir.

Raporun "ikna edildiği" vurgusu ile bu argümanlar arasında keskin ilişki burada ortaya çıkar. İkna, yalnızca bir kişinin fikrini değiştirmek değildir; bir kararı zorunlu, makul ve hatta kaçınılmaz gösterecek gerçeklik ortamının kurulmasıdır. Tan'ın kavramlarıyla bu, ortamın düzenlenmesi ve altyapısal dayatmadır: teknik ihlal, medya dolaşımı, parti krizi ve temsil boşluğu birlikte çalışır; sonunda istifa kişisel karar gibi görünür.

## 10. Gazete başlıkları: Krizden “yeni CHP”ye geçiş

Baykal’ın istifasından sonra medya söylemi hızla iki eksende kuruldu. Birinci eksen “CHP karışıyor / bölünüyor / iç savaş” çerçevesiydi. İkinci eksen ise “Kılıçdaroğlu umut / yeni rüzgâr / Gandhi / hedef yüzde 40” çerçevesiydi.

Bianet’in 18 Mayıs 2010 derlemesinde farklı gazetelerin Kılıçdaroğlu’nun adaylığını kriz, bölünme, “Gandhi” imgesi, yüzde 40 hedefi ve “bayrak açma” gibi çerçevelerle verdiği görülür (Bianet, 2010b).

| Tema                      | Örnek başlıklar / çerçeveler                             | Söylemsel işlev                                |
|---------------------------|----------------------------------------------------------|------------------------------------------------|
| CHP’de kriz / bölünme     | CHP’nin karışması, ikiye bölünmesi, kılıçların çekilmesi | Liderlik boşluğunu kriz olarak kodlar          |
| Kılıçdaroğlu / yeni umut  | “Gandhi”, yüzde 40 hedefi, “bayrak açma”                 | Krizi yenilenme imkânına çevirir               |
| Kaset / skandal           | Skandal/komplo/kaset çerçevesi                           | Mahremiyet ihlalinin başlangıç çerçevesi yapar |
| Parti içi yeniden kuruluş | Yolların ayrılması, gençleşme, tüzük demokratikleşmesi   | Yeni CHP anlatısını kurar                      |

Bu tablo, makalenin temel iddiasını ölçülü biçimde destekler: medya söylemi kaset/komplo alanında kalmamış, çok hızlı biçimde “Kılıçdaroğlu ve yeni CHP” alanına geçmiştir. Bu geçiş doğrudan operasyon kanıtı değildir; fakat sert onoptik eşiğin ardından temsil alanının yeniden doldurulma biçimini gösterir.

## 11. Kılıçdaroğlu’nun adaylığı: Zorunluluk dili

Kılıçdaroğlu 17 Mayıs 2010’da CHP Genel Başkanlığı’na adaylığını açıkladı. Bianet’in haberinde Kılıçdaroğlu’nun daha önce aday olmayacağını söylediği, fakat Baykal’ın istifasından sonra adaylık açıkladığı belirtilmiş; adaylık gerekçesi partinin adaysız ve eli kolu bağlı kalamayacağı şeklinde aktarılmıştır (Bianet, 2010c).

Bu ifade önemlidir. Çünkü adaylık, yalnızca kişisel istek veya parti içi rekabet olarak değil, partinin “eli kolu bağlı” kalmaması gereken bir kriz hâli olarak meşrulaştırılmıştır. Yani liderlik boşluğu, normal kurultay rekabetinin ötesinde, acil doldurulması gereken temsil boşluğu biçiminde kurulmuştur.

## 12. Kurultay: Yeni liderliğin kurumsallaşması

22 Mayıs 2010’da Kılıçdaroğlu CHP Genel Başkanı seçildi. Bu aşamada Baykal’ın istifasıyla açılan eşik, Kılıçdaroğlu’nun kurultay zaferiyle kurumsal forma kavuştu. Kılıçdaroğlu’nun adaylık açıklaması ve ardından gelen kurultay süreci, Baykal sonrası liderlik boşluğunun parti içi mekanizmalarla doldurulduğu evreyi oluşturdu.

Burada ayırım korunmalıdır. Kılıçdaroğlu’nun genel başkan seçilmesi, tek başına onoptik değildir. Delegelerin oy vermesi, partinin yeni lider seçmesi ve seçmenin buna umut bağlaması normal siyasal süreçlerdir. Onoptik olan, bu sürecin öncesinde ana muhalefet liderliğinin rıza dışı mahremiyet operasyonu ile kırılmış olmasıdır.

### 13. CHP seçmeni: Pasif nesne değil, yeniden kurulmuş temsil alanında etkin özne

Bu makale CHP seçmenini pasif, aptal veya manipülasyona açık kitle olarak görmez. Kılıçdaroğlu'na duyulan umut gerçek olabilir. Baykal döneminden memnuniyetsizlik gerçek olabilir. AKP karşısında daha etkili muhalefet beklentisi gerçek olabilir. Bu çalışma bu gerçekliği inkâr etmez.

Fakat mesele şudur: Bu tercih hangi zeminde gerçekleşti?

CHP seçmeni doğrudan Onopticon'un nesnesi değildir; ama onoptik eşikten sonra yeniden kurulmuş temsil alanında karar veren öznedir. Bu fark, makalenin kavramsal sınırlarını belirler. Seçmene "zorunlu dahil etme" Baykal'daki gibi uygulanmaz. Baykal'ın mahremiyeti teknik-politik olarak zorla işlenir; seçmen ise bu işlem sonrasında yeniden kurulan ana muhalefet alanında tercih yapar.

Dolayısıyla burada kullanılacak kavram "seçmenin onoptikleşmesi" değil, ana muhalefet temsil alanının ikincil temsil etkisidir. Bu etki, seçmenin iradesini ortadan kaldırmaz; iradenin işleyeceği temsil alanını değiştirir.

Bu etkinin gözlemlenebilir göstergeleri şunlardır:

- Sert onoptik eşikten sonra ana muhalefette liderlik boşluğu oluşması.
- Bu boşluğun medya ve parti diliyle kriz olarak kodlanması.
- Yeni figürün umut, yenilenme ve kazanabilirlik diliyle sunulması.
- Seçmenin alternatif temsil kanallarının sınırlı olduğu bir ana muhalefet alanına yönelmesi.
- Liderlik değişiminin yalnız parti içi değil, daha geniş temsil sosyolojisini etkilemesi.

Bu göstergeler, ikincil temsil etkisini sıradan liderlik değişiminden ayırır. Her lider değişimi böyle değildir. Burada belirleyici fark, liderlik değişiminin öncesinde rıza dışı teknik mahremiyet ihlaliyle açılmış bir eşik bulunmasıdır.

### 14. Ana muhalefetin temsil ağırlığı: Tek kanal değil, merkezî kanal

Bu makale CHP'yi tüm seküler, Alevi, kentli, kadın, memur, emekli veya sol seçmenlerin tek temsil kanalı olarak sunmaz. Böyle bir iddia tarihsel ve sosyolojik olarak abartılı olur. Bu kümelerin bir bölümü DSP, ÖDP, bağımsızlar, yerel düzeyde farklı sol yapılar, MHP'nin seküler kanatları veya başka siyasal seçeneklerle ilişki kurmuştur.

Fakat CHP, 2002-2010 arasında AKP karşısında parlamenter ana muhalefet konumuyla, seküler, Cumhuriyetçi, sosyal demokrat, Alevi, kentli orta sınıf ve geniş anti-AKP seçmen kümeleri için merkezî ve sembolik ağırlığı en yüksek muhalefet kanalıydı. Bu nedenle CHP liderliğindeki kırılma, yalnızca parti içi bir değişim olarak görülemez.

Ana muhalefet liderinin rıza dışı mahremiyet ihlaliyle tasfiye edilmesi, şu alanların önemli bir bölümünü etkiler: CHP'nin iktidara alternatif olma biçimi, laiklik dilinin sınırları, Cumhuriyetçilik ile sosyal demokrasi arasındaki ilişki, Alevi seçmenin temsil algısı, kentli kadınların siyasal güvenlik duygusu, memur ve emekli seçmenin muhalefet beklentisi, ulusalcı, sosyal demokrat ve sol-liberal kesimlerin aynı parti içinde nasıl tutulacağı.

Burada iddia "bütün toplum etkilendi" değildir. İddia şudur: Ana muhalefet liderliğinde meydana gelen sert onoptik eşik, CHP'nin temsil ettiği veya sembolik olarak ilişkilendiği geniş toplumsal

alanın önemli bir bölümünde karar ufku etkisi üretmiştir.

## 15. Normal siyasal rekabet ile onoptik ortam yapılandırması arasındaki fark

Normal siyasal rekabette liderler değişir, delegeler oy verir, medya başlık atar, seçmen umutlanır. Bunların hiçbirisi tek başına Onopticon değildir. Fakat Baykal-Kılıçdaroğlu eşiğinde önce normal rekabet zemini kırılmıştır. Bu kırılma, rıza dışı teknik mahremiyet ihlaliyle gerçekleşmiştir. Ardından yeni liderlik süreci, sanki sıfırdan başlayan normal rekabetmiş gibi sunulmuştur.

Bir siyasal süreç ancak şu koşulların birkaçını birlikte taşıyorsa onoptik yapılandırma sayılabilir:

- Öncesinde rıza dışı teknik veya kurumsal eşik vardır.
- Siyasal aktör işlenebilir forma indirgenir.
- İtiraz sonuçtan sonra gelir.
- Yeni düzen normal rekabet gibi sunulur.
- Etki, tekil aktörün ötesinde geniş bir temsil alanına yayılır.

Baykal vakasında bu beş kriterin tamamı görünür. CHP seçmeni açısından ise doğrudan teknik ihlal yoktur; fakat seçmenin karar verdiği temsil alanı bu teknik ihlal sonrası yeniden kurulmuştur.

Bu nedenle bu makale “siyasal rekabet = Onopticon” demez. Daha sınırlı ve daha güçlü bir şey söyler: Onoptik bir eşik, sonrasında işleyen normal siyasal rekabetin zeminini değiştirebilir.

## 16. Rapor, medya başlıkları ve söylemsel süreklilik

Silk Road raporu 2008’de şu siyasal ufku kurar: Baykal gider, Kılıçdaroğlu gelir, CHP Avrupa tarzı sosyal demokrat merkez partiye dönüşür, sivil laiklik siyasete kanallıze edilir (Cornell ve Karaveli, 2008, s. 72-73).

2010 medya başlıkları ise bu geçişi şu dil üzerinden işler: Baykal “komplo/kaset/istifa” ekseninde, CHP “karışma/bölünme/kritik eşik” ekseninde, Kılıçdaroğlu ise “Gandi/hedef yüzde 40/yeni rüzgâr/bayrak açma” ekseninde temsil edilir (Bianet, 2010b).

Bu durum, raporun medya üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermez. Daha doğru ifade şudur: Raporun kurduğu Baykal sonrası CHP ufku ile 2010 medya-siyaset akışında üretilen yeni CHP anlatısı arasında söylemsel süreklilik ve paradigma uyumu vardır.

Bu daha zayıf ama daha sağlam bir iddiadır. Rapor, olayların nedeni değil; dönemin hâkim siyasal akıl yürütmesinin açık metinlerinden biri olarak okunur. Medya başlıkları ise bu akıl yürütmenin kriz anında nasıl siyasal dolaşıma sokulduğunu gösterir.

## 17. Alternatif açıklamalar

Baykal’ın tasfiyesi yalnızca dış operasyonla açıklanamaz. Baykal döneminde CHP içinde memnuniyetsizlik vardı. Parti örgütünde değişim talebi vardı. AKP karşısında yeterince genişleyememe sorunu gerçekte. Kılıçdaroğlu’na yönelik umut da gerçekte.

Fakat bu iç dinamikler tek başına ani kırılmayı açıklamaya yetmez. Eğer Baykal zaten normal parti içi süreçlerle gidecekse, neden mahremiyetin teknik-politik silaha çevrildiği bir eşik ortaya çıktı? Bu soru, makalenin merkezindedir.

Bu soru, operasyonun varlığının normal yolların imkânsızlığını kanıtladığı anlamına gelmez. Daha dikkatli ifade şudur: parti içi zayıflıklar ve değişim talepleri vardı; kaset kumpası bu zayıflıkları liderlik boşluğuna çevirmiş ve geçişin zamanını, biçimini ve temsil dilini belirleyen eşik hâline gelmiştir.

Dolayısıyla alternatif açıklamalar onoptik okumayı çürütmez. Tam tersine, onoptik operasyon genellikle var olan zayıflıkları kullanır. Baykal'ın parti içi sorunları vardı; kaset kumpası bu sorunları liderlik boşluğuna ve temsil yeniden kuruluşuna çevirdi.

Bu nedenle makale tek merkezli komplo anlatısı kurmaz. Failden çok ufka, emirden çok ortama, niyetten çok temsil alanının yeniden kuruluşuna bakar.

## 18. Sonuç: Karar anından önce karar ufku

Baykal'ın istifası yalnızca kişisel bir travma, yalnızca CHP içi bir liderlik değişimi, yalnızca bir kaset kumpası değildir. Bu olay, Türkiye'de ana muhalefetin karar ufkunun yeniden kurulmasıdır.

Baykal'ın odası siyasal operasyona dahil edildi. Baykal'ın mahremiyeti işlenebilir siyasal veriye çevrildi. Baykal'ın liderlik konumu "istifa"ya zorlanan bir karar alanına sıkıştırıldı. Ardından medya başlıkları bu boşluğu "Kılıçdaroğlu", "Gandî", "yeni rüzgâr", "hedef yüzde 40", "CHP'de kritik eşik", "yeni CHP" diliyle doldurdu.

CHP seçmeni iradesiz değildi. Fakat iradesini, Baykal'a yönelik sert onoptik eşğin ardından yeniden kurulmuş bir temsil alanında kullandı. Bu nedenle mesele "seçmen kandırıldı" gibi basit bir iddia değildir. Mesele daha ağırdır: Seçmenin karar vereceği siyasal gerçeklik alanı, önce mahremiyet operasyonuyla kırılmış, sonra demokratik yenilenme diliyle yeniden kurulmuştur.

Rapordaki "ikna edildiği" formülü tam burada anlam kazanır. İkna, bu vakada bir kişinin içsel kanaatinin değişmesi değil, istifayı mümkün, makul ve kaçınılmaz gösteren ortamın teknik, medya-politik ve kurumsal olarak düzenlenmesidir. Bu, Tan'ın kavramlarıyla ortam yapılandırması ve altyapısal dayatmadır.

Bu nedenle makalenin "iktidar" kavramı, iktidar partisiyle özdeşleştirilemez. Burada iktidar, kararın öncesinde gerçeklik alanını kuran düzeneklerin adıdır. Aynı şekilde "muhalefet" de soyut bir karşı çıkış hâli olarak değil, tarihsel olarak ana muhalefet partisi konumundaki CHP'nin liderlik ve temsil alanı olarak ele alınır. Baykal vakasının önemi de burada ortaya çıkar: mesele bir partinin diğer partiye karşı hamlesi değil, iktidar paradigmasının ana muhalefet partisinin karar ufkunu nasıl yeniden düzenlediğidir.

*Baykal'a yapılan şey doğrudan onoptik zorunlu dahil etmedir; CHP seçmeni üzerindeki süreç ise bu zorunlu dahil etmenin ana muhalefet alanında ürettiği ikincil temsil etkisidir.*

Bu vaka, Hakkı Tan'ın Gerçeklik Paradigması için güçlü bir Türkiye testidir. Çünkü burada iktidar yalnızca karar vermemiş, yalnızca izlemiş, yalnızca propaganda yapmış değildir. Daha önce, kararın gerçekleşeceği gerçeklik alanı kurulmuştur.

## Kaynakça

- Anadolu Ajansı. (2022, 27 Nisan). "FETÖ'nün 'kaset kumpası' davasında karar açıklandı."  
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/fetonun-kaset-kumpasi-davasinda-karar-aciklandi-/2574465>
- Bianet. (2010a, 10 Mayıs). "Baykal İstifa Etti, 'Komplo, İktidarın Onayı Olmadan Yapılamaz' Dedi."  
<https://bianet.org/haber/baykal-istifa-etti-komplo-iktidar-in-onayi-olmadan-yapilamaz-dedi-121875>
- Bianet. (2010b, 18 Mayıs). "Gazeteler CHP'de Kılıçdaroğlu'nun Adaylığını Nasıl Gördü."  
<https://bianet.org/haber/gazeteler-chp-de-kilicdaroglu-nun-adayligini-nasil-gordu-122067>
- Bianet. (2010c, 17 Mayıs). "Kemal Kılıçdaroğlu CHP Başkanlığına Adaylığını Açıkladı."  
<https://bianet.org/haber/kemal-kilicdaroglu-chp-baskanligina-adayligini-acikladi-122036>
- Bianet. (2010d, 18 Mayıs). "CHP'de Yollar Ayrıldı."  
<https://bianet.org/haber/chp-de-yollar-ayrildi-122065>
- Bianet. (2010e, 18 Mayıs). "CHP'de İki CHP Olduğu Ortaya Çıktı."  
<https://bianet.org/haber/chp-de-iki-chp-oldugu-ortaya-cikti-122055>
- Cornell, S. E., & Karaveli, H. M. (2008). Prospects for a 'Torn' Turkey: A Secular and Unitary Future? Silk Road Paper. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.  
[https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2008\\_10\\_SRP\\_CornellKaraveli\\_Turkey.pdf](https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2008_10_SRP_CornellKaraveli_Turkey.pdf)
- Tan, H. (2026). "The Occupation of the Horizon of Decision: The Onopticon, Homovictimism and the Ontopolitical Re-reading of Philosophy: Hakkı Tan's Reality Paradigm from Ancient Philosophy to Infrastructural Imposition." Manuscript/preprint.
- TRT Haber. (2022, 27 Nisan). "FETÖ'nün kaset kumpas davasında karar."  
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/fetonun-kaset-kumpas-davasinda-karar-676326.html>
- VOA Türkçe. (2010, 10 Mayıs). "CHP Lideri Baykal İstifa Etti."  
<https://www.voaturkce.com/a/chp-lideri-baykal-istifa-etti-93271894/883829.html>